

БРОНЗАНА СТАТУЕТА ИЗ БРЗЕ ПАЛАНКЕ

Приликом обраде земљишта на комплексу њива изнад цркве у Брзој Паланци нађена је 1957 године пуно ливена бронзана статуета. Услови њеног налаза остали су непознати (сл. 1 и 2)¹⁾. Очувани део фигуре износи 13 см. Недостају јој само доњи делови ногу и атрибути који су је карактерисали. Готово по целом телу и глави статуета је превучена слојем племените зеленкасте патине која је само на местима плитких површинских оштећења и на неравним површинама лица, а нарочито косе и гениталија, јаче и грубље изражена.

Сл. 1

Сл. 2

¹⁾ Прве податке о овој статуети добила сам приликом рекогносцирања терена које је вршено од стране Археолошког института САН. Статуету је пронашао један сељак и предао је агроному из Брзе Паланке. Овај је, у жељи да утврди метал од којег је она рађена, начинио врло дубок рез на левој нози испод колена. Тек каснијим настојањима Десимира Милошевића, тадашњег секретара среза Неготин, статуета је предата музеју у Неготину.

Статуета претставља нагу младићку фигуру са ослонцем тела на десној нози, док је лева лако савијена у колену, једва приметно повучена уназад и вероватно само прстима ослоњена о тле. Положај ногу и опуштеност целог тела у ставу тренутног одмора изводе осовину тела из њене уобичајене вертикале и дају целој фигури баш том асиметричношћу контурних линија једну изванредну елеганцију. Десна рука је спуштена поред тела, али се не ослања о њега нити га додирује. У тој је руци младић зацело држао неки предмет што се може закључити и по положају прстију и по оштећењу на унутрашњој страни шаке. Лева рука је савијена у лакту и сасвим лако ослоњена на бок, а положај шаке јасно показује да се и овде налазио неки атрибут. Анатомски детаљи и предњег и задњег дела тела су тачно и брижљиво назначени, а начин на који су изведени говори о врло поузданој и вештој руци уметника који је радио ову статуету. Глава је због својих пластичних детаља највише нагрижена патином. Ипак, испод неравномерног слоја те патине избија један благ и миран израз једва издуженог овала лица са пластично наглашеним уснама и погледом управљеним негде у даљину. Мали приклон главе десном рамену допуњује још више овај изванредан склад младићког тела у одмору. Кратко потшишана коса изведена је у крупним увојцима који делују као посебно извајани праменови немарно распоређени по челу, одакле у луку преко горњег дела ушију прелазе на потиљак и спуштају се све до горње линије врата. На темену, тачно изнад слепоочног дела, налази се по једно крилце које непосредно израста из увојака косе. Због прелома на средини главе између та два крилца може се претпоставити да се на том месту налазио неки украс, можда атрибут или знатно крупнији увојак који се својом величином издвајао из целокупне масе косе.

Мада је статуета очувана без атрибута који би са поузданошћу документовали њен карактер, крилца на глави и целокупан став су довољни да препознамо у овој фигури божанског гласника, заштитника свих путева и путника чије многобројне претставе сведоче о великој распрострањености његовог култа и у хеленско и у римско доба. Већ при првом погледу је јасно да ово божанство припада римском пантеону и да претставља бога Меркура, али исто тако је јасно и то да је статуета рађена по узору на многобројне Хермесове претставе из цветног времена хеленске уметности. По положају руку на овој статуети и на основу многобројних потпуно очуваних Хермесових претстава није тешко одредити атрибуте које је Меркур држао у рукама. Десна рука по покрету и стегнутој шади намеће закључак да се у њој налазила кеса, док се у левој руци несумњиво налазио кадуцеј који се својим горњим крајем ослањао на раме што доказује још увек видљиво оштећење на месту где је кадуцеј био спојен с раменом. И поред тога што би облик кадуцеја могао бити врло интересантан за датовање ове статуете и што је сада немогуће одредити да ли је Меркур и на ногама имао по један пар крилца сличних онима на глави или не,

највећу тешкоћу и најинтересантнији проблем при обради ове статуе претставља реконструкција прелома који се налази на темени међу крилима. На многобројним статуетама овог типа које се јављају у време после оснивања Александрије као последица синкретизма култова Тота и Хермеса, односно Меркура, појављује се перо ибиса или цвет лотоса као нов атрибут овог синкретистичког божанства³⁾. Тај атрибут је чест и на статуетама галоримског пантеона, а јавља се увек у заједници с паром крила, или слободно усађен у косу или траком причвршћен за њу⁴⁾. Међутим, у нашем случају не би се смело с поузданошћу тврдити да и Меркур из Брзе Паланке припада том делу римског пантеона, мада прелом на месту на коме би се налазило Тотово перо с врло много вероватноће допушта такву претпоставку. Једна, не баш истоветна али по третману веома слична статуета из Walters Art Gallery ишла би у прилог овој претпоставци⁴⁾, док би друга статуета из исте галерије, од које нам је нажалост очувана само глава⁵⁾, могла да послужи и као доказ и као аналогија за нашу статуету. У сваком случају ако би се прихватила могућност да ова статуета претставља Меркура с пером, онда би се могло говорити само о сједињеним особинама римског Меркура и египатског Тота, а не о неком синкретистичком култу Меркура и Аполона како то истичу Babelon и Blanchet⁶⁾, где Меркур као бог беседништва прима перо — атрибут муза, али задржава и своје старе атрибуте.

Осим проблема тачне идентификације, стилска анализа наше статуе претставља друго интересно питање. И поред тога што је на први поглед јасно да је ова римска статуета копија неког хеленског оригинала, остаје још увек да се утврди ком правцу хеленске уметности припада и које је дело те епохе послужило као узор при изради ове мале бронзане фигуре. При решавању оваквог питања треба стално имати у виду да једна мала бронзана статуета не може никада бити потпуно верна копија неког одређеног уметничког дела, па зато у њој треба тражити првенствено израз једног стила или одређене уметничке школе, а тек на другом месту само дело које је инспирисало римског уметника. Поред тога, треба водити рачуна и о томе да овакве и сличне Хермесове претставе могу бити и творевине хеленистичке уметности, али и у том случају оне добрим делом претстављају копије старијих дела са слабије или јаче израженим карактеристикама тог новог времена. Такво мешање стилова и уметничких праваца на делима хелени-

³⁾ *Bonner Jahrbücher* 107, p. 45; *Bulletin de Correspondance Hellénique* XXVI, p. 231; *Daremberg—Saglio* III, 2, 1816.

⁴⁾ S. Reinach, *Antiquités Nationales*; description raisonnée du Musée de Saint Germain № 48 и 49; Longperier, *Bronzes ant. du Louvre*, Paris 1883, № 223.

⁴⁾ *Catalogue of Classical Bronze Sculpture in the Walters Art Gallery*, Doroty Kent Hill (Baltimore Mariland 1949) № 31 Pl. 7.

⁵⁾ *ibid* pl. 11, № 34.

⁶⁾ Babelon et Blanchet, *Catalogue des bronzes antiques de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1895, 157, № 356.

стичке уметности отежава у великој мери реконструкцију дуге еволуције једног мотива који је пренесен и у касније векове римске уметности.

При пажљивијој анализи наше статуе пада у очи утицај Поликлетове дорске школе, док се у ставу и физиономији наслућује једна прта коју бисмо могли назвати патетичном. Да ли је сада потребно поставити питање који је то хеленски уметник сјединио у свом новом уметничком правцу извесне стилске одлике великог пелопонеског мајстора и нешто од патетичности тако добро познате са Скопиних дела? Јасно је да је само Праксител могао својом великом оригиналношћу да да неким Поликлетовим и Скопасовим карактеристикама свој сопствени праксителовски печат. Због боравка на Пелопонесу у време своје младости, он се ни у каснијим радовима не ослобађа снажног Поликлетовог утицаја⁷⁾, али истовремено прима и неке стилске одлике свог сталног такмаца Скопе⁸⁾. Није први пут у делима Пракситела и Скопе бог приказан са свим људским одликама, али нико пре тог времена није могао да у оволикој мери приближи божанске претставе људским. Но и поред тога Праксителови богови поседују једну снагу и лепоту која никада није била постигнута на претставама смртника. Због свих тих карактеристика Праксителова скулптура делује врло импресивно не само на следбенике његове школе него и на све копиисте каснијих времена. Као најбољи доказ за то може да послужи наша статуета на коју је римски копииста и поред малих димензија пренео све одлике једне уметности која се везује за Праксителов круг.

Како статуета из Брзе Паланке не претставља директну копију ни једног до данас познатог Праксителовог дела, остаје нам да узор по коме је рађена тражимо међу делима његове школе и његових следбеника. Праксителов Хермес из Олимпије који у ставу и третману има врло много сличности са нашом статуетом може нам у овом тражењу послужити као путоказ. Због тога, треба пре свега, из круга античких статуа пронаћи ону која је најсроднија Хермесу из Олимпије, а која је истовремено могла да послужи и као узор римском уметнику при изради нашег Меркура. Јасно је да у таквом тражењу не треба очекивати да ће ова статуета бити непосредна копија неког дела из хеленске уметности.

Сличан мотив Хермеса са Дионисом приказан је на једној мермерној статуи из Minturna за коју се претпоставља да је Крезилин рад⁹⁾. Та претстава би се можда с највише права могла да веже за нашу статуету, јер поред става и обраде тела, што претставља и карактеристику свих каснијих хеленистичких копија Хермеса из Олимпије, Крезилин Хермес се обликом главе и моделовањем косе издваја из те групе статуа и тиме с много више од осталих

⁷⁾ Georges Perrot, *Praxitèle*, Paris, p. 12.

⁸⁾ Charbonneau, *La sculpture grecque classique II*, Paris 1955, 99.

⁹⁾ Ch. Picard, *Manuel d'archéologie grecque, La sculpture IV*, Paris 1954 260, сл. 109.

приближава Меркуру из Брзе Паланке. Ако бисмо прихватили ову претпоставку да је Кресилин Хермес послужио римском уметнику као непосредан узор, онда морамо поставити питање због чега је на римској копији изостављена фигура Диониса. Једини одговор: да је римски кописта желео да измени карактер овог божанства и да га тиме прилагоди условима и схватањима свога времена, садржи двојако решење.

Прво решење би се односило на већ поменути претпоставку да ова статуета претставља Меркура Тота, што не би био усамљен случај у подунавским областима.

Друго решење би се ослањало на претставе надгробних Хермеса који су били једна од омиљених тема у кругу Праксителове уметничке школе. У том смислу би била нарочито значајна статуа надгробног Хермеса с Андра¹⁰⁾ и Хермеса из Ватикана познатог под именом *Antinoo del Belvedere*¹¹⁾.

Обе статуете по свом ставу врло су сличне са Меркуром из Брзе Паланке, мада се због облика и положаја главе не могу довести у непосредну везу са њим. Да се Кресилин Хермес због своје врло карактеристичне главе не издваја из ове групе копија као најпоузданија аналогија, тада бисмо сваку од ових статуа надгробног Хермеса могли да сматрамо као узор по коме је рађен наш Меркур. При везивању ове статуете за групу надгробних Хермеса важно је имати у виду да под утицајем оријенталских религија култ Меркура Психопомпа добија једно од централних места у римској иконографији. Веровање да су душе умрлих одвојене на други свет од једног бога налази своје место и у римској религији. Зашто се онда не би и на територији римског лимеса, која је била изложена непосредном утицају Оријента, прихватило овакво веровање и зашто не би римски уметник, копирајући једну статуу Хермеса Дионисофора изменом њених атрибута дао нов карактер тој претстави који је много више одговарао духу његовог времена. Но и поред најбоље воље да се тачно одреди карактер Меркура из Брзе Паланке ни у једном ни у другом покушају не можемо отићи даље од претпоставке.

На статуети из Брзе Паланке нема ни једног елемента који би могао да послужи за њено тачно датовање. Чињеница да је статуета нађена у Брзој Паланки не говори много, јер услови налаза нису познати, а остали археолошки материјал који је досада сакупљен на овом локалитету не пружа поуздане податке за реконструкцију историје Егете¹²⁾. Једино доследност којом римски уметник до детаља копира један хеленски оригинал и његов смисао да тачно репродукује облике класичне уметности, показују да је наша статуета

¹⁰⁾ *ibid.* 303 сл. 122.

¹¹⁾ *ibid.* 305 сл. 123.

¹²⁾ Pauly—Wissowa, *RE V*, 2, 1982: Egeta; F. Kanitz, *Römische Studien in Serbien*, Wien 1892, 40—42.

израђена у периоду када су у римској уметности класицистичке тенденције биле јасно изражене.

Римска уметност је била прожета формама класичне хеленске уметности у три маха: на почетку царства, током друге половине другог века у време Антонина и средињом трећег века под Галије-ном. Тешко је поверовати да је већ у Августово доба у периферним провинцијама империје могло бити израђено дело таквих квалитета као што је статуета из Брзе Паланке. С друге стране класицизам из средине трећег века н. е. много је нервознији и радије се обраћа патетичним делима хеленистичке уметности. Хармоничност, мир и ведрина које изражава наша статуета највише одговарају уметничким тежњама друге половине другог века. То је истовремено и доба дефинитивне романизације наших области, када су не само римска власт него и римска култура и религија били прихваћени од староседелаца. Тада и појава Меркура било као Меркура Тота било као Психопомпа постаје разумљива у нашим областима.

Београд.

Љ. Зотовић—Жунковић.

SUMMARY

Lj. Zotović — Žunković: BRONZE STATUETTE FROM BRZA PALANKA

A little bronze statue has been recently discovered in Egeta, today Brza Palanka (Fig. 1, 2). It represents Mercury. The statue was probably made in the second half of the IInd century A. D., and was modelled according to one of the Hermes' representations from the school of Praxiteles.
